

УДК 322.261.7:327.3.271

Насіківська В. М.

аспірантка,
кафедра міжнародних відносин,
факультет міжнародних відносин, політології та соціології
ОНУ ім. І. І. Мечникова,
Французький бул., 24/26, м. Одеса, 65058, Україна
E-mail: vira.nasikivska@onu.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0770-8864>
DOI: <http://dx.doi.org/10.18524/2707-5206.2022.35.259105>

ЦЕРКВА ЯК ЕЛЕМЕНТ «ГОСТРОЇ СИЛИ» РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

У статті проаналізовано сутність поняття «гостра сила» та розглянуто роль «гострої сили» у зовнішній політиці Російської Федерації. В першу чергу стаття фокусується на діяльності Російської Православної Церкви (РПЦ) і Української Православної Церкви Московського патріархату (УПЦ МП) та ролі, які вони відіграють у якості інструментів «гострої сили» Росії, направленої в першу чергу проти України. В умовах війни, яку Російська Федерація веде на українській території, основна задача Російської православної Церкви зводиться до того, щоб виправдати агресію в очах вірян. РПЦ вдається до розповсюдження дезінформації про війну та конструювання міфів, які покликані аргументувати вторгнення Росії на українські землі. Одним із таких міфів є фальшива теза про українців та росіян як один народ, яка активно розповсюджується Російською Православною Церквою та російським керівництвом. Хоча заяви УПЦ МП, яка адміністративно та канонічно підпорядкована РПЦ, є більш обережними, але, як показано у статті, вона роками просувала проросійські наративи серед українських вірян, розповсюджувала дезінформацію щодо анексії Криму та російської агресії на Донбасі і намагалась створити сприятливий образ Росії в українському суспільстві. У статті проаналізовано, як змінилась офіційна позиція Української Православної Церкви Московського патріархату щодо Російської Федерації та її агресивних дій після початку повномасштабного вторгнення. Зокрема дається оцінка рішення Собору УПЦ МП у травні 2022 року про «повну незалежність і самостійність» Церкви та розрив з РПЦ. У статті наводяться аргументи на користь того, що це рішення не внесло жодних змін у статусі УПЦ МП і є по своїй суті декларативним та маніпулятивним. У висновку підкреслюється необхідність донести до українського суспільства небезпеки церковної «гострої сили» РФ, що є особливо актуальним під час повномасштабної війни, яку Росія веде проти України не тільки на полі бою, але й в інформаційному просторі.

Ключові слова: гостра сила, РПЦ, УПЦ МП, війна Росії проти України.

Постановка проблеми

В умовах війни, яку Росія веде проти України протягом 8 років, та особливо після початку повномасштабного вторгнення, актуальною залишається боротьба не лише з «жорсткою силою» РФ, тобто її армією, але й з інформаційною складовою російської агресії, яку можна охарак-

теризувати, як її «гостру силу». Росія використовує численні структури, що традиційно асоціюються з «м'якою силою», у тому числі Російську Православну Церкву (РПЦ) та її філію Українську Православну Церкву Московського патріархату (УПЦ МП), з метою розповсюдження дезінформації та пропаганди. Російська Православна Церква, злочинно прикриваючись релігійною діяльністю та зловживаючи своїм авторитетом серед вірян, активно підтримує військові дії РФ на території України. УПЦ МП, хоч і виступила з осудом повномасштабної війни Росії проти України, але перед цим доклала чималих зусиль, щоб змусити частину православної аудиторії повірити в громадянську війну на Донбасі, та систематично дискредитувала як українську владу, так і інші Церкви на території України.

Важливо також відмітити, що РПЦ не просто виступає в ролі розповсюдженця воєнничої російської ідеології, а й сама долучається до процесу створення ідеологем. Так, наприклад, фальшива теза про українців та росіян як один народ, що використовується Росією для виправдання війни проти України, має релігійне підґрунтя. Вона заснована, в першу чергу, на спільній православній вірі обох народів, тому той факт, що вони вийшли з «єдиної Київської купелі хрещення», на думку РПЦ, є достатньою причиною для поглинання Росією української нації. У статті буде детально проаналізовано, як Церква інформаційно супроводжує російську агресію проти України, та розглянуто роль РПЦ та УПЦ МП як елементів «гострої сили» Російської Федерації.

Аналіз останніх досліджень

Актуальність проблеми інформаційної загрози з боку РПЦ і УПЦ МП на фоні війни, яку Росія веде проти України, зумовлює досить велику кількість вітчизняних та закордонних публікацій, присвячених цій тематиці. Серед них статті С. Здіорука (Zdioruk, 2019), П. Коновальчука (Kоновальчук, 2018), аналітичні доповіді Національного інституту стратегічних досліджень (2014; 2019). Ці праці в деталях аналізують, як Церква забезпечує інформаційний супровід російської війни проти України. Також варто відзначити публікацію дослідників Естонського інституту зовнішньої політики Джеймса Шерра та Каарела Кулламаа (Sherr & Kullamaa, 2019), в якій розглядається, як протягом століть формувався союз російської влади і Церкви та яку роль відіграє РПЦ у завойовницьких війнах Росії.

Тематиці «гострої сили» авторитарних держав присвячені роботи науковців Крістофера Вокера та Джесіки Людвіг ((Walker & Ludwig, 2017), які винайшли цей термін у 2017 році та описали механізми дії «гострої сили» у своїй статті «The meaning of sharp power. How authoritarian states project influence», опублікованій у Foreign Affairs, та в подальших статтях. Також варто відзначити статтю польських науковців Лукаша Сконежного та Богуслава Цацко (Skoneczny & Cаско, 2021), які дали детальну характеристику методам «гострої сили» та особливо приділили увагу «гострій силі» Російської Федерації.

Метою дослідження є аналіз ролі Російської Православної Церкви та канонічно підпорядкованої їй Української Православної Церкви Московського патріархату в якості елементів «гострої сили» Російської Федерації.

Виклад основного матеріалу. Класичний погляд на силу у міжнародних відносинах передбачає її поділ на «жорстку силу» та «м'яку силу». Політичні актори, що використовують «жорстку силу», змушують противника підкоритися своїй волі за допомогою військових та економічних методів, у той час як «м'яка сила» не передбачає застосування примусу.

Термін «м'яка сила» започаткував Джозеф Най (Nye, 2004), тлумачачи його як здатність добиватися того, щоб «інші прагнули тих самих результатів, що хочеш ти». Основу «м'якої сили» держави складають її культура, політичні цінності та зовнішня політика (Nye, 2004, р. 11). Цінності, які країна просуває та захищає, її рівень добробуту та відкритості можуть привертати союзників на її бік та допомогати у досягненні бажаних результатів на міжнародній арені (Nye, 2004, р. 5).

Досліджуючи «м'яку силу», науковці традиційно не вдаються до поділу країн на демократичні та авторитарні, з точки зору їх здатності використовувати ресурси «м'якої сили». Проте той вплив, який розповсюджують такі авторитарні держави, як Росія чи Китай, за допомогою своїх ЗМІ, аналітичних центрів, наукових та культурних інституцій і т. ін., суттєво відрізняється від впливу демократій, адже він побудований не на привабливості культури, цінностей чи політичних ідеалів, а на маніпулюванні цільовою аудиторією та спробах дискредитувати досягнення демократичного світу.

Щоб описати діяльність авторитарних держав, яка може ховатися під маскою «м'якої сили», Крістофер Вокер та Джесіка Людвіг (Walker & Ludwig, 2017) запровадили термін «гостра сила», вказуючи, що поділ сили на «м'яку» та «жорстку» не достатньо чітко описує ті методи, до яких можуть вдаватися держави задля досягнення своїх цілей у міжнародних відносинах. Певні техніки, що застосовуються авторитарними державами, не можна віднести до «жорсткої сили», тому що вони не передбачають використання прямого примусу, але й «м'якими» по суті вони не є.

Як зазначають Крістофер Вокер та Джесіка Людвіг, засоби впливу, які використовують авторитарні держави, можна назвати «гострими», тому що вони «проштрикують, пронизують або пробивають політичне та інформаційне середовище країн, на які вони направлені». Коли авторитарні режими використовують «гостру силу», вони не ставлять перед собою ціль «завоювати серця і розум» людей, як це роблять демократії, застосовуючи «м'яку силу». Їх дії націлені на те, щоб маніпулювати населенням країн, проти яких направлено «вістря їхнього кинджалу», за допомогою викривлення інформації або зміщення фокусу (Walker & Ludwig, 2017).

«Гостра сила» спрямована на те, щоб створювати штучні протиріччя у суспільстві противника, а також роздмухувати вже існуючі. Принцип «розділай і володарюй» є наріжним каменем «гострої сили». Найбільш вразливими мішенями для «гострої сили» є саме демократичні держави, адже свобода слова в них не завжди дозволяє вчасно відреагувати на за-

грози, приховані під маскою «м'якої сили», та усунути їх без звинувачень у придушенні голосів незгодних.

На думку Дж. Ная (2020), «гостра сила», яку він визначає як «використання з ворожою метою інформації, що вводить в оману», є видом «жорсткої сили». «М'яка сила» і «гостра сила», на перший погляд, здаються схожими, адже обидві досягають своїх цілей за допомогою інформації, а не матеріальних засобів. Проте механізми їхньої роботи суттєво відрізняються. «М'яка сила» характеризується відкритістю та не має на меті навмисний обман, у той час як «гостра сила» обмежує вільний вибір адресата через маніпулювання його сприйняттям інформації. Це перетворює її на метод примусу, а значить, як вважає Най, ставить у рамки «жорсткої сили».

Польські науковці Л. Сконечни і Б. Цацко (Skonieczny & Casco, 2021) запропонували своє визначення «гострої сили». На їхню думку, її можна охарактеризувати як «агресивні дії, які держава проводить, використовуючи методи, що імітують елементи «м'якої сили», з ціллю маніпулювати іміджем певної країни, дестабілізувати її соціально-політичну систему або примусити її владу до конкретних дій».

Основний метод «Острої сили», за словами науковців, — це інформаційна війна. Її мета — досягти інформаційної переваги над противником, сформувані вигідну суспільну думку та деморалізувати суспільство противника. Термін «інформаційна війна» має досить широке значення і включає в себе не тільки розповсюдження пропаганди та дезінформації, а також оприлюднення секретної інформації держави противника, використання агентів впливу для тиску на державну владу та чиновників, створення та підтримку ЗМІ, що формують позитивний образ держави, яка веде інформаційну війну, здійснення кібератак на державні сайти, дискредитацію ідеології, цінностей та політичної системи держави противника, руйнування волоконно-оптичних та телекомунікаційних мереж, щоб завадити передачі інформації (Skonieczny & Casco, 2021, p. 331).

Росія почала проводити інформаційні операції проти України задовго до початку агресії в 2014 році. Використовуючи можливості своєї потужної пропагандистської машини, РФ намагалась утвердити у свідомості українського населення антиукраїнські та антизахідні ідеї, тезу про те, що окремого українського народу не існує і українські землі мають повернутися під владу Москви. З початком Революції Гідності агресивність російської пропаганди посилилася та перетворилася на широкомасштабну інформаційну війну, готуючи підґрунтя для вторгнення російських військ в Україну. Американські дослідники Т. Алєн та А. Мур пишуть, що за допомогою інформаційних операцій Росії вдалося захопити Крим, фізично не воюючи за нього. Розповсюджуючи дезінформацію та вдаючись до відвертої міфотворчості, Росія забезпечила прихильність місцевого населення, змусивши його сприймати анексію не як агресію, а як «визволення» (Allen & Moore, 2018). Воєнні дії на Донбасі протягом 8 років також підтримувалася потужними інформаційними операціями, які лише вийшли на новий рівень з початком повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році і набули глобальних масштабів.

Ще одним з методів «гострої сили» є підтримка політичних та суспільних організацій, що лобіюють інтереси країни, яка її використовує, з метою досягти певних політичних цілей, дестабілізувати ситуацію в країні противника та поляризувати суспільство (Skonieczny & Casco, 2021, p. 332). На території України існувала ціла низка партій, що мали зв'язки з Росією та діяли в інтересах держави-агресора. На жаль, їх діяльність була заборонена лише у березні 2022 року, після початку повномасштабної війни РФ проти України (The activities of OPZZh, 2022).

Також стратегія «гострої сили» може включати в себе маніпуляцію історичним минулим. Авторитарні держави часто не просто просувають певне вигідне для себе бачення історії, вони вдаються до навмисної фальсифікації або заперечення загальновідомих історичних фактів (Skonieczny & Casco, 2021, p. 333). 21 лютого 2022 року, всього за 3 дні до початку повномасштабної війни Росії проти України, президент РФ В. Путін, готуючи підґрунтя для вторгнення, зробив абсолютно антиісторичну заяву про нібито створення України Володимиром Леніним. Це є свідченням того, що «гостра сила» РФ неодмінно супроводжує її «жорстку силу» (Putin Calls, 2022).

Втручання у вибори держав противників також є розповсюдженням інструментом «гострої сили». Одним із найяскравіших прикладів такого втручання була президентська кампанія 2016 року в США. Російські хакери здійснили кібератаку на Національний комітет Демократичної партії США та оприлюднили десятки тисяч електронних листів із закритою інформацією, таким чином похитнувши рейтинги кандидатки від демократів — Гілларі Клінтон (Russian meddling, 2018).

Прикладом «гострої сили» може також слугувати використання наукової співпраці з ціллю поширення пропаганди, маніпулювання інформацією та тиску на наукові інституції противника. У 2007 році Росія заснувала фонд «Русский мир», метою якого декларувалася популяризація російської мови та культури. За сприяння фонду відкрилися російські наукові центри в університетах багатьох країн світу, але їх діяльність не обмежується суто науковими та культурними рамками. Вони використовуються для розповсюдження в наукових колах політичних наративів, що вигідні Росії. Так наприклад, у лютому 2014 року, за місяць до анексії Криму, фонд «Русский мир» проводив у Оксфорді, в коледжі Святого Антонія, дискусію під маніпулятивною назвою «Культурна пам'ять у Севастополі — українському місті російської слави». Також, як зазначає дослідник Ендрю Фоксел, центри «Русского мира» використовувалися для тиску на керівництво університетів у кадрових питаннях та шпіонажу на території університетів (Foxhall, 2019).

Після розпаду Радянського Союзу, але особливо активно з середини 2000-х років, Росія почала розбудовувати свою мережу впливу на громадян іноземних держав. Ця мережа спрямована на те, щоб просувати вигідні Російській Федерації наративи як через телебачення та Інтернет, так і за допомогою інших засобів впливу, що не передбачають застосування сучасних технологій.

Хоча релігійну діяльність традиційно відносять до сфери «м'якої сили», Українська Православна Церква Московського патріархату (УПЦ МП), що є канонічно та адміністративно підпорядкованою Російській православної Церкві (РПЦ), стала одним із найпотужніших агентів російського впливу в Україні за роки незалежності та одним із основних провідників «гострої сили» РФ. Користуючись релігійною свободою в Україні та особливим статусом релігійних організацій, УПЦ МП під керівництвом РПЦ протягом багатьох років вільно розповсюджувала серед українських вірян російську політичну ідеологію та проводила кампанії з дискредитації української влади.

Одним з головних ідеологів та рупорів Кремля в царині церковної пропаганди є предстоятель РПЦ патріарх Кирило (в миру Владімір Гундяєв). У 1992 році, виступаючи на нараді воєначальників під головуванням президента РФ Б. Єльцина, митрополит Смоленський і Калінінградський, голова Відділу зовнішніх церковних зв'язків Владімір Гундяєв (майбутній патріарх Кирило) виголосив доповідь, яка символізує міцний союз між Церквою, армією та російською державою, який тоді тільки почав складатися, але значно консолідувався за останні 30 років.

Він проголошував як факт «історичну єдність народів, що населяють нашу Вітчизну», під вітчизною маючи на увазі не Росію, а всю територію колишнього Радянського Союзу, та особливо наголошував на єдності слов'ян, що були хрещені в «єдиній Київській купелі» та нібито «дійсно стали багато в чому одним народом». Подібні тези є відображенням традиційного російського великодержавного шовінізму, який заперечує ведення російською владою протягом століть політики пригноблення захоплених народів та стверджує їх добровільне співжиття в рамках Російської та радянської імперій.

Доповідь Кирила рясніла погрозами тим державам, що здобули незалежність у результаті розпаду Радянського Союзу. Він назвав політику, яку проводять ці країни, «політикою радикального суверенітету», що «закладає бомбу, яка колись неодмінно вибухне», та закликав їх до «добровільного самообмеження в здійсненні їхнього суверенітету», щоб уникнути тяжких наслідків. Також він заявив, що «поділ єдиної армії непокоїть Церкву», адже «кордон між арміями — це єдиний кордон, що здатен перетворитися на бойовий фронт». Таким чином, мілітаризація Церкви в Росії сталася ще задовго до того, як це почало викликати занепокоєння у тих державах, які стали жертвами її «гострої сили» (Metropolitan Kirill, 1992).

Ще під час першого візиту до України у сані патріарха РПЦ в липні 2009 року, виступаючи в Нікольському кафедральному соборі м. Горлівки, Кирило заявив: «Тут, на священній землі Донбасу, я не можу не сказати про відносини Росії та України. Це єдиний простір Святої Русі, як і Білорусь, як багато інших країн. Ми єдиний народ, який вийшов із купелі Київського хрещення» (The Speech of His Holiness, 2009).

У вересні 2012 року Російська Православна Церква навіть виступила з ініціативою збору підписів за проведення всенародного референдуму щодо «воз'єднання» Росії, Білорусі та України (Zdioruk, Yablonskii & Tokman, 2014). Подібна риторика РПЦ повинна була б розглядатися як посягання

на державний суверенітет України та Білорусі, але проросійські режими В. Януковича та О. Лукашенка проігнорували цю очевидну загрозу національній безпеці їхніх країн та не чинили перешкод діяльності «гострої сили» РФ на їх території.

Релігійні тези активно використовувалася російською владою із самого початку війни проти України в 2014 році. Наприклад, В. Путін у своєму виступі наполягав на сакральному значенні Криму для Росії, оскільки саме з Криму, де хрестився князь Володимир, на Русь поширилося християнство: «У Криму живуть наші люди, і сама територія стратегічно важлива, тому що саме тут знаходиться духовний витік формування багатолітньої, але монолітної російської нації і централізованої Російської держави. Адже саме тут, у Криму, в стародавньому Херсонесі, або, як називали його російські літописці, Корсуні, прийняв хрещення князь Володимир, а потім і хрестив всю Русь» (Putin started, 2014).

За традицією, що тягнеться з часів імператриці Катерини II, російська влада постійно вдається до політики «викорінення пам'яті», особливо в питаннях, що стосуються України та українського народу. Привласнюючи українську історію, у тому числі її релігійний вимір, маніпулюючи тезами про спільне минуле українського та російського народів і прагнучи придушити будь-які прояви самостійності в політиці та вірі, Росія намагається обґрунтувати свої посягання на українські території (Sherr & Kullamaa, 2019).

Багато заяв представників РПЦ та УПЦ МП спрямовані на те, щоб сіяти розбрат і ворожнечу в українському суспільстві та дискредитувати інші релігійні організації на території України. Патріарх Кирило неодноразово заявляв про нібито «порушення прав і свобод вірян в Україні», про «захоплення храмів з вигнанням з них віруючих», про «гоніння і переслідування» проти УПЦ МП з боку греко-католиків та «розкольників», але всі ці заяви не підкріплюються фактами і покликані поляризувати суспільну думку в Україні та спростити для Росії ведення антиукраїнської діяльності (Yablonskii, 2019, p. 56–57).

До розповсюдження російської дезінформації долучився також і очільник УПЦ МП митрополит Онуфрій, який у 2015 році назвав війну в Україні громадянською (His Beatitude Metropolitan, 2015). Такої ж думки дотримувався і намісник Святогірської Лаври митрополит Арсеній (в миру Ігор Яковенко), який у 2019 році назвав війну Росії проти України «внутрішнім конфліктом», що повністю співпадає з тим, як пропаганда РФ намагалася представити російську агресію на території України. Варто зазначити також, що у 2014 році Святогірська Лавра стала прихистком для терористів із так званої «Російської православної армії» під керівництвом Ігоря Гіркїна (Стрелкова). Сам Гіркїн розповідав, що ченці цієї лаври були його особистими охоронцями (Sherr & Kullamaa, 2019).

Намісник Києво-Печерської Лаври митрополит Павло (в миру Петро Лебідь) у розмові з активістами в 2018 році заявив, що Крим ніколи не був українським, таким чином виправдовуючи його анексію Російською Федерацією. Також він заявив, що в Україні немає Московського патріархату, а

є «Руська Православна Церква», що тільки підкреслює міцні зв'язки між РПЦ та УПЦ МП, які остання на офіційному рівні намагається заперечувати (The Prior, 2019). Подібні заяви від вищих церковних ієрархів УПЦ МП вказують на систематичне просування нею проросійських наративів, яке вона намагається приховати під видом релігійної діяльності.

Священники УПЦ МП, користуючись своїм авторитетом серед вірян, виступають в якості ретрансляторів російської пропаганди та ефективних носіїв «гострої сили». Проповіді священників, а також інформаційні ресурси РПЦ і УПЦ МП методично рясніють тезами про духовну, історичну та територіальну єдність українців та росіян, їх культурну та ціннісну спорідненість, що заважає усвідомленню українцями власної національної ідентичності та робить їх вразливими до державної російської пропаганди не тільки в релігійних питаннях. Сіючи в релігійні маси уявлення про неподільність «православного слов'янського народу», УПЦ МП протягом багатьох років викликала у частини українських вірян недовіру до української влади, стирала в їх сприйнятті міждержавні кордони та перешкоджала усвідомленню ролі Росії як агресора (Konovalchuk, 2018, p. 33).

Багато священників УПЦ МП, порушуючи власні релігійні канони, відмовлялися виконувати релігійні обряди, такі як відспівування, поминання, для полеглих воїнів АТО (Zdioruk, 2019, p. 631). Це породжувало у частини вірян УПЦ МП негативне ставлення до воїнів, що боронили кордони держави від російського посягання, та значно спрощувало для Росії культивування в українському суспільстві міфу про нібито неоднозначність ситуації на Донбасі.

Крім того, РПЦ та УПЦ МП намагалися всіляко перешкодити створенню помісної Православної Церкви в Україні, оскільки томос про автокефалію, наданий ПЦУ Вселенським патріархатом не тільки позбавив РПЦ канонічної юрисдикції на території України, а й створив суттєві перешкоди для розповсюдження «гострої сили» РФ через церковні канали, адже після надання Україні томосу багато єпархій УПЦ МП почали переходити під юрисдикцію ПЦУ, таким чином виходячи із зони впливу російської пропаганди. Російська Церква продовжує вести потужну інформаційну кампанію проти ПЦУ, називаючи її «розкольніцькою» та «неканонічною». Мета цих дій — сіяти релігійну напругу серед українських вірян, розхитуючи ситуацію в країні під час війни Росії проти України, яка ведеться з 2014 року (Zdioruk, 2019, p. 629).

З початком повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році РПЦ фактично підтримала агресію і активно бере участь у просуванні державної пропаганди. Патріарх Кирило 13 березня 2022 року вручив старовинну ікону Августівської Божої Матері головнокомандувачу військ національної гвардії РФ генералу армії В. В. Золотову. «Нехай цей образ надихає молодих воїнів, які приймають присягу, які вступають на шлях захисту Вітчизни», — сказав очільник РПЦ, по суті благословивши російських військових на війну в Україні (Spiritual crime, 2022).

Патріарх Кирило систематично робить заяви, в яких виправдовує воєнні дії Росії на території України. У більшості випадків його слова є

відвертою фальсифікацією фактів. Так, патріарх заявив, що Росія «ні на кого не напала, вона лише захищала свої межі» (Patriarch Kyrill, 2022). Ще більш абсурдно є заява патріарха про нібито вимоги західного світу провести «гей-парад» на Донбасі, як причину початку війни (Spiritual crime, 2022).

Що стосується УПЦ МП, то після початку повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році вона опинилася у складній ситуації, адже більшість вірян усвідомили роль Росії як агресора і окупанта, і УПЦ МП стало важче виправдовувати свої зв'язки з Церквою країни-загарбника та проводити проросійську пропаганду. Крім того, низка священників УПЦ МП були заарештовані за співпрацю з ворогом, зокрема за передачу інформації окупантам та виправдовування агресії РФ (In Dnipropetrovsk, 2022; In Kyiv, 2022).

Предстоятель УПЦ МП Онуфрій був вимушений ще на початку повномасштабної війни засудити воєнні дії РФ на території України, назвавши їх «Кайновим гріхом» та «братовбивчою війною». Навіть в умовах відкритої російської агресії УПЦ МП не відмовляється від своєї традиційної риторики, покликаної розмивати грані між українським та російським народами та пропагувати міф про братні народи (Metropolitan of UOC MP, 2022).

Собор УПЦ МП, що відбувся наприкінці травня 2022 року, у загальних термінах засудив війну Росії проти України та висловив незгоду з позицією патріарха Кирила, щоправда не засудивши її. Також було заявлено про зміни до статуту УПЦ МП, які нібито свідчать про її «повну самостійність і незалежність», при цьому саму нову редакцію «Статуту про управління УПЦ МП» опубліковано не було. Варто зазначити, що УПЦ МП заявила про свою самоврядність ще в 1990 році, але зберегла канонічну підпорядкованість РПЦ, що закріплено статутами обидвох церков. Наразі про автокефалію, яка б ознаменувала відділення УПЦ МП від РПЦ, не йдеться, отже, незважаючи на гучні заяви, справжніх змін у статусі Церкви не відбулося (UOC MP declared, 2022). Це означає, що УПЦ МП зможе вільно продовжувати свою діяльність як інструмент «гострої сили» РФ, але відтепер ці зв'язки будуть більш прихованими і їх стане вжче відслідковувати.

Висновки

Отже, хоча «гостра сила» й маскується під «м'яку силу» і може вводити в оману тим, що не використовує прямий примус для досягнення своєї мети, по своїй суті вона значно ближча до «жорсткої сили» та часто супроводжує її. Росія майстерно опанувала методи «гострої сили» і використовує в своїх цілях ресурси, здатні розповсюджувати вплив на громадян України, у тому числі й інститут церкви.

Під час Другої світової війни Сталін з насмішкою ставився до можливостей Церкви впливати на хід війни. Широко відомим є його зневажливе питання: «Скільки дивізій є у Папи Римського?» (Нусе, 2004, р. 9). У ХХІ столітті керівництво Росії не розділяє помилкової думки Сталіна, адже

воно змогло перетворити РПЦ на одну із найпотужніших дивізій російської армії.

Особлива небезпека церковної «гострої сили» криється у високому авторитеті Церкви серед вірян. Таким чином, може бути важко довести громадянам, що певна інформація є сфабрикованою чи пропагандистською, якщо вона була передана через церковні канали. В умовах повномасштабної війни Росії проти України дуже важливо донести до вірян, яку роль зіграли РПЦ та її філія УПЦ МП у розповсюдженні руйнівної російської ідеології на українській території, та унеможливити подібну діяльність у майбутньому.

References [Список використаної літератури]

- Allen, T. S & Moore, A. J. (2018). Victory without casualties: Russia's information operations. *Parameters*, 48(1), 59–71. [in English]. [Allen T. S, Moore A. J. Victory without casualties: Russia's information operations. *Parameters*. 2018. Vol. 28, Is.1. P. 59–71.].
- Foxall, A. (2019). Russian sharp power in European academia. In: Foxall, A. & Hemmings, J. (Ed.). *The Art of Deceit: How China and Russia Use Sharp Power to Subvert the West*. London. Retrieved from <https://henryjacksonsociety.org/publications/the-art-of-deceit-how-china-and-russia-use-sharp-power-to-subvert-the-west/> [in English]. [Foxall A. Russian sharp power in European academia. In: *The Art of Deceit: How China and Russia Use Sharp Power to Subvert the West* / Eds. By Foxall A., Hemmings J. London, 2019. P. 31–35. URL: <https://henryjacksonsociety.org/publications/the-art-of-deceit-how-china-and-russia-use-sharp-power-to-subvert-the-west/> (дата звернення: 03.02.2022)].
- His Beatitude Metropolitan Onufrii about the war in the East and why God allows for the bloodshed in Ukraine). (2015, July 14). *Pravoslavna Cherkashchyna. Ofitsiyni sait Cherkaskoi yeparkhii Ukrainkoi pravoslavnoi tserkvy*. Retrieved from <https://cherkasy.church.ua/novosti-uk/blazhennishij-mitropolit-onufrij-pro-vijnu-nasxodi/> [in Ukrainian]. [Блаженніший Митрополит Онуфрій про війну на Сході і про те, чому Бог допускає кровопролиття в Україні. *Православна Черкащина. Офіційний сайт Черкаської єпархії Української Православної Церкви*. 14 липня 2015. URL: <https://cherkasy.church.ua/novosti-uk/blazhennishij-mitropolit-onufrij-pro-vijnu-nasxodi/> (дата звернення: 03.06.2022)].
- In Dnipropetrovsk region a priest of UOC (MP) has been arrested under suspicion of collaboration with the Russian Federation) *Suspilne. Novyny*. (2022, April 8). Retrieved from <https://suspilne.media/226580-na-dnipropetrovsini-zatrimali-svasennika-upc-mp-za-pidozru-v-spivpraci-z-rosijskou-federacieu/> [in Ukrainian]. [На Дніпропетровщині затримали священника УПЦ (МП) за підозру в співпраці з Російською Федерацією. *Суспільне. Новини*. 2022. 8 квітня. URL: <https://suspilne.media/226580-na-dnipropetrovsini-zatrimali-svasennika-upc-mp-za-pidozru-v-spivpraci-z-rosijskou-federacieu/>. (дата звернення: 03.06.2022)].
- In Kyiv a priest of UOC MP has been arrested for collaboration with occupiers). (2022, March 16). *Unian*. Retrieved from <https://www.unian.ua/war/u-kiyevi-zatrimali-svyashchennika-upc-mp-za-spivpracyu-z-okupantami-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11746645.html> [in Ukrainian]. [У Києві затримали священника УПЦ МП за співпрацю з окупантами. *Unian*. 16 березня 2022. URL: <https://www.unian.ua/war/u-kiyevi-zatrimali-svyashchennika-upc-mp-za-spivpracyu-z-okupantami-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11746645.html> (дата звернення: 15.05.2022)].
- Konovalchuk, P. I. (2018). The contents and main directions of The Russian Orthodox Church propaganda in the context of Russia's hybrid warfare against Ukraine). *Stratehichna panorama* (2). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2018_2_6 [in Ukrainian]. [Коновальчук П. І. Зміст та основні напрями пропаганди Російської Православної Церкви у контексті гібридної війни Росії проти України. *Стратегічна панорама*. 2018. № 2. С. 31–36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stpa_2018_2_6 (дата звернення: 03.06.2022)].
- Metropolitan Kirill. Speech at the all-army meeting). (1992. January 17). Retrieved from [89](http://pobeda.ru/wp-content/uploads/2018/12/Patriarh-Kirill-i-voennoe-duhovenstvo-</p>
</div>
<div data-bbox=)

- poslednyaya-redaktsiya-28.06.2015.pdf [in Russian]. [Митрополит Кирилл. Выступление на Всеармейском совещании. Москва, 17 января 1992 года. URL: <http://pobeda.ru/wp-content/uploads/2018/12/Patriarh-Kirill-i-voennoe-duhovenstvo-poslednyaya-redaktsiya-28.06.2015.pdf> (дата звернення: 03.06.2022)].
- Metropolitan of UOC MP Onufrii urged Putin to stop the fratricidal war). (2022, February 24). *Religious Information Service of Ukraine*. Retrieved from https://risu.ua/mitropolit-upc-mp-onufrij-zaklikav-putina-negajno-pripiniti-bratovbivchu-vijnu_n126377 [in Ukrainian]. [Митрополит УПЦ МП Онуфрій закликав Путіна негайно припинити братовбивчу війну. Релігійно-інформаційна служба України. 24 лютого 2022. URL: https://risu.ua/mitropolit-upc-mp-onufrij-zaklikav-putina-negajno-pripiniti-bratovbivchu-vijnu_n126377 (дата звернення: 03.06.2022)].
- Nye, J. S. Jr. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. New York: Public Affairs [in English]. [Nye J. S. Jr. *Soft power: The means to success in world politics*. New York: Public Affairs, 2004, 191 p.]
- Nye, J. S. Jr. (2020). Countering the Authoritarian Challenge. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, 15, 94–109 [in English]. [Nye J. S. Jr. Countering the Authoritarian Challenge. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*. 2020. No15. P. 94–109].
- Patriarch Kirill has again voiced support for war and asks citizens «to defend holy borders» if needed). (2022, 5 May). *TSN*. Retrieved from <https://tsn.ua/svit/patriarh-kirilo-vkotre-pidtrimav-viynu-i-prosit-gromadyan-za-potrebi-zahischati-svyaschenni-rubezhi-2052325.html> [in Ukrainian]. [Патріарх Кирило вкотре підтримав війну і просить громадян за потреби «захистити священні рубежі». *ТСН*. 5 травня 2022. URL: <https://tsn.ua/svit/patriarh-kirilo-vkotre-pidtrimav-viynu-i-prosit-gromadyan-za-potrebi-zahischati-svyaschenni-rubezhi-2052325.html> (дата звернення: 03.06.2022)].
- Putin Calls Ukrainian Statehood a Fiction. History Suggests Otherwise. (2022, 21 March). *The New York Times*. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2022/02/21/world/europe/putin-ukraine.html> [in English]. [Putin Calls Ukrainian Statehood a Fiction. History Suggests Otherwise. *The New York Times*. 21 March 2022. URL: <https://www.nytimes.com/2022/02/21/world/europe/putin-ukraine.html> (дата звернення: 24.05.2022)].
- Putin Started his Speech with Crimea, Pointing out its «Sacred Meaning» for Russia). (2014, December 4). *Crimea. Realities*. Retrieved from <https://ru.krymr.com/a/26724644.html> [in Russian]. [Путин начал свое послание с Крыма, отметив его «сакральный смысл» для России. *Крым. Реалии*. 2014. 4 декабря. URL: <https://ru.krymr.com/a/26724644.html> (дата звернення: 15.05.2022)].
- Russian meddling in elections and referenda in the alliance. (2018, November 18). By Susan Davis (United States) General Rapporteur. Science and Technology Committee. *NATO Parliamentary Assembly*. Retrieved from <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=sites/default/files/2018-11/181%20STC%2018%20E%20fin%20-%20RUSSIAN%20MEDDLING%20-%20DAVIS%20REPORT.pdf> [in English]. [Russian meddling in elections and referenda in the alliance. By Susan Davis (United States) General Rapporteur. Science and Technology Committee. *NATO Parliamentary Assembly*. November 18, 2018. URL: <https://www.nato-pa.int/download-file?filename=sites/default/files/2018-11/181%20STC%2018%20E%20fin%20-%20RUSSIAN%20MEDDLING%20-%20DAVIS%20REPORT.pdf> (дата звернення: 24.05.2022)].
- Sherr, J. & Kullamaa, K. (2019). The Russian Orthodox Church: Faith, Power and Conquest. (Report). *International Centre for Defence and Security*. Retrieved from https://icds.ee/wp-content/uploads/2019/12/ICDS_EFPI_Report_The_Russian_Orthodox_Church_Sherr_Kullamaa_December_2019-1.pdf [in English]. [Sherr J., Kullamaa K. The Russian Orthodox Church: Faith, Power and Conquest. (Report). *International Centre for Defence and Security*. 2019. 32 p. URL: https://icds.ee/wp-content/uploads/2019/12/ICDS_EFPI_Report_The_Russian_Orthodox_Church_Sherr_Kullamaa_December_2019-1.pdf (дата звернення: 24.05.2022)].
- Skoneczny, L. & Cacko, B. (2021). Sharp power — introduction to the issue. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrzznego*, 13, 325–340 [in English]. [Skoneczny L., Cacko B. Sharp power — introduction to the issue. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrzznego*. 2021. No13. P. 325–340].

- Spiritual crime: OCU commented on the actions of the ROC Patriarch who gave an icon to the head of Rosgvardia). (2022 March 15). *Radio Svoboda*. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pcu-duhovnyj-zlochyn-rpc-ikona-rosgvardiji/31753827.html> [in Ukrainian]. [Духовний злочин: у ПЦУ прокоментували дії патріарха РПЦ, який передав ікону очільнику Росгвардії. *Радіо Свобода*. 2022. 15 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pcu-duhovnyj-zlochyn-rpc-ikona-rosgvardiji/31753827.html> (дата звернення: 03.06.2022)].
- The activities of OPZZh and 10 more pro-Russian parties have been banned — RNBO. (2022, May 20). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60810716>. [in Ukrainian]. [Діяльність ОПЗЖ і ще 10 проросійських партій заборонили — РНБО. *BBC News*. 20 березня, 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-60810716> (дата звернення: 03.06.2022)].
- The Prior of Kyiv Pechersk Lavra stated that Crimea has never been Ukrainian). (2018, January 9). *Главком*. Retrieved from <https://glavcom.ua/kyiv/news/namisnik-kijevo-pecherskoji-lavri-zayaviv-shcho-krim-nikoli-ne-buv-ukrajinskim-464688.html> [in Ukrainian]. [Намісник Києво-Печерської Лаври заявив, що Крим ніколи не був українським. *Главком*. 9 січня 2018. URL: <https://glavcom.ua/kyiv/news/namisnik-kijevo-pecherskoji-lavri-zayaviv-shcho-krim-nikoli-ne-buv-ukrajinskim-464688.html> (дата звернення: 03.06.2022)].
- The Speech of His Holiness Patriarch Kirill in Nikolsk Cathedral in Horlivka). (2009, 30 July) Retrieved from <http://www.patriarchia.ru/db/text/707934.html> [in Russian]. [Слово Святейшого Патріарха Кирила в Никольском кафедральном соборі міста Горлівки. 2009. 30 юлія. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/707934.html> (дата звернення: 15.05.2022)].
- УОС МР declared it «self-sufficiency and independence from Moscow» What does it mean). (2022, May 27). *BBC News*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61587932> [in Ukrainian]. [УПЦ МР заявила про «незалежність і самостійність» від Москви. Що це значить. *BBC News*. 2022. 27 травня. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61587932> (дата звернення: 15.05.2022)].
- Walker, Ch. & Ludwig, J. (2017). The meaning of sharp power. How authoritarian states project influence. *Foreign Affairs*. Retrieved from foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power [in English]. [Walker Ch., Ludwig J. The meaning of sharp power. How authoritarian states project influence. *Foreign Affairs*. 2017. URL: foreignaffairs.com/articles/china/2017-11-16/meaning-sharp-power (дата звернення: 24.05.2022)].
- Yablonskii, V. M. et al. Historic-Religious Theme as a Part of Anti-Ukrainian Politics: the Threats of Moscow Patriarchate for the National Security of Ukraine / The policy of historic memory in the context of the national security of Ukraine / ed. V. M. Yablonskii). (2019). Kyiv: NISD [in Ukrainian]. [Яблонський В. М. та ін. *Історико-релігійна тематика як складова антиукраїнської політики: загрози Московського патріархату для національної безпеки України // Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України: аналіт. доповідь / за заг. ред. В. М. Яблонського*. Київ: НІСД, 2019. 144 с.].
- Zdioruk, S. (2019). The Russian Orthodox Church as a mechanism of destruction of national unity in Ukraine. *Україна дипломатична*, 20, 628–637. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2019_20_63 [in Ukrainian]. [Здіорук С. Російська православна церква як механізм деструкції національної єдності в Україні. *Україна дипломатична*. 2019. Вип. 20. С. 628–637. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukrdip_2019_20_63 (дата звернення: 03.06.2022)].
- Zdioruk, S. I., Yablonskii, V., M. & Tokman, V. V. (2014). Ukraine and the «Russian world» project: analytical report, eds. Yablonskii and Zdioruk). Kyiv. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-07/Russian_world-7bd19.pdf [in Ukrainian]. [Здіорук С. І., Яблонський В. М., Токман В. В. та ін. Україна та проект «русского мира»: аналіт. доп. / за ред. В. М. Яблонського, С. І. Здіорука. Київ: НІСД, 2014. 80 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-07/Russian_world-7bd19.pdf (дата звернення: 03.06.2022)].

Стаття надійшла до редакції 10.06.2022

Nasikivska V. M.

Department of International Relations Odessa I. I. Mechnikov National University, r. 32, French blv. 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

**THE CHURCH AS AN ELEMENT OF «SHARP POWER»
OF THE RUSSIAN FEDERATION**

Summary

The article analyses the essence of the term «sharp power» and deals with the role of «sharp power» in the foreign policy of the Russian Federation. First of all, the article focuses on the activities of the Russian Orthodox Church (ROC) and the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate (UOC-MP) and the role they play as an elements of Russia's «sharp power» directed against Ukraine. During the war that Russia wages in the territory of Ukraine the main function of the Russian Orthodox Church is to justify aggression in the eyes of Orthodox believers. The ROC resorts to spreading disinformation and constructing myths that are intended to serve as argumentation for Russia's invasion of Ukraine. One of such myths is a false statement about Ukrainians and Russians being the same people, which is being actively spread by the ROC and the Russian leadership. Although the official statements of the Ukrainian Orthodox Church of the Moscow Patriarchate, which is canonically and administratively subordinated to the ROC, are more cautious, but, as demonstrated in the article, it has been promoting pro-Russian narratives among Orthodox believers for years. It was spreading disinformation about Russia's annexation of Crimea and Russia's aggression in the Donbas region and making efforts to create a favourable image of Russia among Ukrainians. The article analyses the changes in the UOC-MP official position that have taken place after the full-scale Russian invasion of Ukraine. The article particularly assesses the statement made by the Council of the UOC-MP in May 2022 about its decision on the «complete independence and self-sufficiency» and break with the ROC. The article argues that this decision is manipulative and purely declarative and did not bring any changes into the status of the UOC-MP. The article concludes by emphasising the importance of informing the Ukrainian society about the dangers of the Russian church «sharp power», which is especially relevant during the war the Russia wages against Ukraine not only on the battlefield but also in the information realm.

Key words: sharp force, ROC, UOC-MP, Russia's war against Ukraine.